

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

ЎЗБЕК АДАБИЁТШУНОСЛИГИДАГИ ДАСТЛАБКИ БАҲСЛАР ВА УЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.9.09.005>

Худойкулова Мархабо Аҳадовна

*Бошлангич таълим назарияси кафедраси ўқитувчиси, ф.ф.ф.д.
(PhD)*

Аннотация. Мазкур мақолада XX асрнинг 20-йилларида ўзбек адабиётшунослигида олиб борилган дастлабки баҳсу мунозаралар ва уларнинг адабиёт ривожига аҳамияти тадқиқ этилган. Ўзбек адабиётшунослигида баҳсу мунозаралар шаклланиб, турли даврларда турлича тараққий этиб келаётган бўлса-да, унинг илмий-назарий жиҳатлари, жанрий хусусиятларини тадқиқ этиши пайти этиб келди. Баҳсининг адабий жараён ва ёзувчи ижодидаги ўрни, хусусан, футуризм оқими ҳақидаги мунозаралар таҳлил қилиниб, маълум хулосаларга келинган.

Калит сўзлар: Адабий танқид, баҳс, мунозара, футуризм, оқим, танқидчи, мажмуа, танқидий муносабат

ОСНОВНЫЕ ДИСКУССИИ В УЗБЕКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ

Худойкулова Мархабо Аҳадовна

*Доктор философии по филологическим наукам (PhD),
преподаватель кафедры «Теория начального образования»*

Аннотация. В данной статье рассматриваются первые споры в узбекской литературоведении в 1920-х годах и их роль в развитии литературы.

Хотя в узбекской литературе возникли споры, противоречия, которые в разные периоды развивались по-разному, настало время изучить его научные и теоретические аспекты, жанровые особенности. Литературный процесс дебатов и его место в творчестве писателя, в частности дебаты о течениях футуризма, были проанализированы, и были сделаны определенные выводы.

Ключевые слова: литературная критика, спор, дискуссия, футуризм, течения, критик, антология, критические отношение

PRIMARY DEBATES IN UZBEK LITERATURE AND THEIR SIGNIFICANCE

Khudayulova Marhabo,

(PhD), Teacher of theory of Primary Education department

Annotation. This article examines the first debates in Uzbek literary criticism in the 1920s and their role in the development of literature.

Although disputes and contradictions arose in Uzbek literature, which developed in different ways in different periods, it is time to study its scientific and theoretical aspects, genre features. The literary process of debate and

its place in the writer's work, in particular the debate about the currents of futurism, were analyzed and certain conclusions were drawn.

Key words: literary criticism, controversy, discussion, futurism, trends, critic, anthology, critical attitude.

Кириш. Ўзбек танқидчилигида муҳим ўрин тутадиган, аммо илмий-назарий жиҳатлари кам тадқиқ этилган баҳсда адабиётдаги бирор бир муаммо ёки адабиётшуносликдаги ечилмаган, ечилмаётган бирор бир масала ўртага ташланади. Одатда долзарб муаммо ўртага ташланар экан, матбуот саҳифаларида унга муносабат билдирилади. Ўша муаммога ҳар қайси танқидчи, олим ўз нуқтаи назари, билим даражаси, концепциясидан келиб чиқиб баҳо беради.

Баҳс-мақоланинг тадқиқот-мақоладан фарқи шундаки, унда кўтарилган муаммога бирдан ортиқ ёки бир неча ўнлаб адабиётшунос, танқидчи, олимлар фикр билдириши мумкин. Уларнинг баъзи бирлари, табиийки, бир позицияда туриб, бир фикрни, бошқалари ундан фарқли фикрни ҳимоя қилиши мумкин. «Баҳс характеридаги адабий-танқидий мақола, уни ихчамроқ қилиб, “баҳс-мақола” тарзида ифодалаш анъанага айланган. Баҳс-мақола тадқиқот, илмий муаммоли мақолаларга нисбатан матбуотда нофаолроқ, уларнинг кўпайиши илмий муаммоли мақолалар сифатини янада орттиради» [1,361].

Баҳс-мақолалар XX асрнинг 20-йилларидан бошлаб адабий танқидга кириб келди. Ёзувчи ва танқидчиларнинг кўпчилиги ўзбек адабиётининг долзарб масалалари билан шуғулландилар. Фитрат, А.Қодирий, Чўлпон, А.Саъдий, Элбек, ёшлардан эса Ҳ.Олимжон, Ғ.Ғулом, Миртемир, Боту, Ш.Сулаймон, Сотти Ҳусайн, А.Қаҳҳор, Олтой, О.Ҳошим, Юнус Латифлар танқидий, илмий-маърифий ишлари билан матбуот саҳифаларида тез-тез кўриниб турдилар. Улар ўзбек адабиётининг шаклланишига доир энг муҳим муаммолар устида баҳс юритганлар.

Асосий қисм. Ўтган асрнинг 20-йиллари охиридан эътиборан адабиёт ва адабий танқиднинг кескин синфий кураш шароитида ривожланиши - уларнинг муҳим хусусиятидир. “1922 йиллардан кейинги жараён учун характерли бўлган хусусиятлардан бири танқидчиликда мунозара ва мубоҳасанинг майдонга келишидир. Бу йўналиш 20-йилларнинг ўрталарида ва 30-йилларнинг биринчи ярмида янада ривожландики, танқидчилигимизнинг кўп муҳим масалалари мана шу тортишувларда шаклланди ва мустаҳкамланди. Бу, шубҳасиз, ўзи ҳали кучли изланиш даврини бошдан кечираётган адабий жараённинг изланишда бўлган танқидчилиги учун табиий ва, айни вақтда, зарурий хусусият эди. Шу сабабдан турли тайёргарлик босқичида бўлган муаллифларнинг тортишувлари серқураклиги, уларда тўғри фикрлар билан ёнма-ён равишда жиддий янглиш фикрларнинг баён қилиниши кўзга ташланади”, деб ёзади мазкур даврни ўрганган академик Б.Назаров [2, 122].

Ҳақиқатан ҳам бу давр танқидчилиги олдида турган энг муҳим вазифа шаклланиб келаётган адабий танқиднинг назарий муаммоларини ечиш, мавжуд чалкашликларни баратараф этиш, илмий-назарий фан асосларини ишлаб чиқишдан иборат эди. Шунинг учун танқидчилар асосий эътиборларини шу масалаларни ҳал этишга қаратдилар. Янгича адабий-эстетик қарашлар шаклланаётган бу даврда адабий жараённи текшириш, адабиётга кириб келган янги ижодкорларнинг фазилатлари, ютуқ ва камчиликларини умумлаштириб ўрганишга интилиш танқидчиликнинг кўзга ташланувчи ижобий ҳодисаларидан бири сифатида кўрсатилади. А.Саъдийнинг “Ўзбек ёш шоирлари”, “Ўзбек адабий ижод майдонида ҳаракатлар”, “Олти йил ичида ўзбек шеърий адабиёти”, А.Зоҳирийнинг “Олти йиллик ўзбек адабиётига бир қараш” каби обзор мақолаларида таниқли ва ёш шоирларнинг асарлари таҳлил этилди, шу билан бирга бир-бирига зид ва қарама – қарши фикрлар илгари сурилгани ҳақидаги мулоҳазаларни Б.Назаров, Б.Қосимов, О.Шарафиддинов Б.Карим, Р.Тожибоев, каби олимларнинг тадқиқотларида учратамиз.

Йигирманчи йиллар адабий танқидида жиддий баҳсу мунозарага сабаб бўлган масалалардан бири футуризм эди. Гарчи бу ҳақдаги дастлабки мулоҳазалар А.Саъдий томонидан айтилган бўлса-да, 1925 йил нашр этилган Олтойнинг “Ер юлдузлари” тўплами сабабли футуризм кўпчиликнинг эътиборини тортишига сабаб бўлган”[3, 66].

Маълумки, “футурум” лотинча – келажак сўзидан олинган бўлиб, футуризм оқими дастлаб XX аср бошида Италияда буржуа маданиятининг инқирозга учраши оқибатида юзага келган. Футуристлар ўтмишни рад этиб, ҳамма нарсани келажакдан кутишга чақирдилар. Барча анъанавий қоидалар ва урф-одатлар билан танаффус эълон қилган футуристлар, аввало, мазмунга эмас, шаклга эътибор қарата бошладилар, бунинг учун улар профессионал жаргон ва кўпол лексик ибораларни ишлатишди, ҳужжатлар ва плакатлар тилидан фойдаланишди, сунъий неологизмлар, ўзларининг “ақлли” тилларини ихтиро қила бошладилар. Футуризмнинг тан олинган асосчиси итальян шоири Филиппо Томасо Маринетти бўлиб, у 1909 йилда “Фигаро” газетасида чоп этилган “Итальян футуризми манифести”да “музейларни, кутубхоналарни йўқ қилишга, ахлоқсизликка қарши курашишга” чақирган ва Б.Мусолинининг шериги сифатида кейинчалик фашистларга қўшилиб кетган.

Футуризм, бошқа модернистик оқимлар сингари мумтоз анъаналарни рад этди, аммо улардан фарқли ўларок, у экстремистик йўналтирганлик, олдинги барча бадиий тажрибаларни тўлиқ нигилистик рад этиш билан ажралиб турарди. Маринеттининг сўзларига кўра, футуризмнинг дунё тарихидаги вазифаси “ҳар куни санъат қурбонгоҳига тупуриш эди” [4].

ёғоч ёки темирдан чиққан ўт ҳаяжонга солади”, -деб ёзган Маринетти ”[8,213]. Кўринадики, футуристлар Инсонни унутиб, метални, механизмларни тасвирлашни тарғиб қиладилар.

XX асрнинг бошларида Россияда юзага келган ижтимоий-сиёсий вазият туфайли футуризм ёш авангард шоирларнинг эътиборини жалб қилишга олиб келди, улар 1910-1914 йилларда ушбу ҳаракатнинг турли гуруҳларини яратдилар. Улар икки тармоққа эмас[5,347], балки 4 тармоққа бўлинган экан:

1. Кубофутуристлар (В.Хлебников, В.Маяковский ва бошқалар).
2. Москва эгофутуристлари (Г.Иванов).
3. Петербург эгофутуристлари (И.Северянин, И.Игнатъев ва б.).
4. “Центрофуга” футуристтик гуруҳи (С.Бобров, Б.Пастернак ва ҳ.к.)

1917 йилда Россияда большевиклар партияси ҳокимиятга келгандан кейин, футуризм адабий йўналиш сифатида аста-секин йўқолиб бора бошлаган. Унинг кўплаб вакилларининг тақдири қайғули ва фожиали тугаган. Инқилобий ғояларни қабул қилган баъзи футуристлар ўз фаолиятларини давом эттиришга ҳаракат қилганлар ва XX асрнинг 20-йиллари охирида (ЛФИ) “Санъатнинг сўл жабҳаси (фронти)” ташкилотини яратганлар.

Шунга қарамай, кумуш аср рус шеърлятидаги адабий йўналиш сифатида футуризм символизм ва акмеизм билан бирга унинг кейинги ривожланиши учун жуда муҳим роль ўйнаган ва кейинги авлод шеърлятининг асоси бўлган кўплаб самарали ва инновацион ғояларнинг уйғонишига сабаб бўлганлиги кўринади [4].

Рус ва татар адабиёти, маданиятидан яхшигина хабардор А.Саъдий 1923 йил охирида тўғаракда футуризм тўғрисида маъруза ўқийди ва ўзбек адабиётида футуризм оқим сифатида йўқ деган фикрни баён этади. “Эшитувчи” имзоли муаллиф эса “Туркистон” газетасида Саъдий фикрларини нотўғри талқин қилиб, олим “ўзбекларда адабиёт йўқ, деб айтди”, - дейишгача боради. А.Саъдий баҳсга киришиб, “Эшитувчи”га жавобан ёзган “Юзим очиқ, ниқоблантирмангиз” эътирозиди фақат футуризм тўғрисида гапирганини, унинг оқим сифатида ўзбек адабиётида бўлмаганини такрор айтади:.” Умуман Шарқда футуризм оқими ҳали туғилгани йўқ. Кейинги янги усмонли адабиётдан яхши хабарим бўлмаса-да, уларда ҳам бу оқим туғилғондир, деб билмайман... Ўзбек ва қозоқ адабиётига келсак, буларда унинг аломати ҳали кўринмайди, тезлик билан кўринар, деб ҳам айта олмайман...”[3,67]. Кўринадики, футуризм учун Италия, Россиядаги каби муайян иқтисодий-ижтимоий, техникавий шароитлар талаб қилиниши, унинг ўзига хос тили, услуги борлигига асосланиб, олим масалага илмий нуқтаи назардан ёндашади.

Адабиётшуносликда орадан икки йил ўтгандан кейин футуризм баҳси Олтой туфайли қайта бошланали. Олтой бизнинг адабиётимизда

футуризм оқими худди Ғарбагидек бўлиб туғилмаслиги, “бизда ишчи йўқ бўлса, деҳқон бор. Мана шунинг турмушида, тирикчилигида футуризм учун манба йўқ деб ҳеч ким айта олмайди” деган сўзларни айтиб, баҳсни оловлантиради. Унинг фикрича, ҳар бир миллатнинг футуриزمи бир-бирига ўхшамайди. Ҳар миллатнинг турмуш шароити, одати, интилиши айрим хусусиятлари билан фарқ қилади. Футуризмнинг асоси, замини турмуш бўлгани сабабли турмуш жараёнини тасвирлайди деб шундай хулоса қилади: “Биринчи бўлган бу йўлдаги тажрибамни оммага таниш учун тақдим этаман”[3,67].

Шундан кейин ўзбек адабиётида футуризм оқим сифатида шаклланганми ёки шаклланмаганми? деган савол атрофида мунозаралар бошланиб кетади, кўпчилик Олтойни қўллаб-қувватламайди. Масалан, ёзувчи ва танқидчи З.Башир “Ёр юлдузлари” ва футуризм” деб номланган мақоласида Олтойни танқид қилади. Китобнинг муқовасига “Футуризм ва замон адабиётлари” деб ёзилиши, футуризм шеърлар босилиб чиқди деган эълон уни таажжублантиради. Танқидчи футуризм қачон, қаерда ва қандай шароитда пайдо бўлганини изоҳлаб беради. Шоирнинг асарлари ғоявий жиҳатдан пухта, лекин сўзни кўпайтириб, шеърнинг адабий қимматини йўқотади...мазмун шеър охирига келиб, “думи хуржунда” бўлиб қолади деб баҳо беради.

20-йилларнинг фаол танқидчиси Кашшоф Треғулов ўзининг “Нафис адабиёт жабҳасини соғломлаштириш йўлида” деб номланган баҳс-мақоласида “гарчи муваффақиятсизлик билан бўлса ҳам, футуристликка қараб йўл солган” Олтойни танқид қилиб, футуристликни беҳуда уриниш тарзида баҳолайди. Олтойнинг даъволарини эса “музга ёзилган” кераксиз гаплар қаторига киритади. Адабий танқид тамойилларига риоя қилиб, шоирни бу йўлдан қайтаришга, халқ тушунадиган асарлар яратишга чақиради.

“Нафис адабиёт тўғрисидаги мунозарага” мақоласининг муаллифи Ботир ҳам футуризм ўзбек адабиётининг “сўл жабҳаси”, “озод тасвир қилиш оқими” сингари фикрларни қоралайди. Ўзбек шеърини учун бегона бу оқимни танқид қилар экан, “Олтойнинг футуристча ёзилган шеърини ўқиб бир маъно чиқариш...сувсиз чўлдан балиқ излаш билан баробар”,-дейди. Ботирнинг образли баҳосидан ҳам кўриниб турибдики, Олтойнинг янгича усулда яратган шеърлари талабга жавоб бермайди.

Футуристлар ҳаётдаги сўзларни шеърини, умуман бадиий тил учун яроқсиз деб ҳисоблаганлар. Шунинг учун сўзларнинг бадиий асарда қандай ўрин тутишини таҳлил қилмай, уларни бадиий тил ва бадиий сўзга қарама-қарши қўядилар ҳамда бадиий асар учун қандайдир “ақлли” тил кашф этишга интиладилар. Айни шу жиҳатдан бу баҳсу мунозарага танқидчи Юнус Латиф ҳам қўшилади, адабиётдаги шаклий изланишлар

хақида гапирар экан, “Олтой янги шакл қилиб (гарчи футуризмнинг ўзи бўлмаса ҳам) футуризм шаклини қўллаши биз учун қулайсиз ва керак эмас”, -деб ёзади.

Бўлиб ўтган баҳсларнинг қизғинлиги ва тўғри айтилган танқидий фикрлар Олтойнинг фикрларини ўзгартиришига таъсир қилганини унинг “Нафис адабиётда соғлом мафкура ва соғлом танқид керак” деган (1928 йил) мақоласидаги қуйидаги фикрларидан билиш мумкин: “...Бизнинг ўзбек адабиётимизда футуризм тўғрисида кўп шов-шув бўлиб ўтди... Китоб устига ёзилган – футуризм (“Футуризм ва замон адабиётлари”) деб аталгани ўзнашнинг айби. Китоб эгаси бундан беҳабар”. Шундан кейин “биздаги футуризм янги даврга, унинг мазмунига мувофиқ шакл излашга интилишдир, аммо у ҳали маррасига бориб етгани йўқ. Демак, бизда футуризм оқими йўқ, унга интилиш ҳам йўқ”[3,69].

Аммо шуни ҳам қайд этиб керакки, Олтойнинг 1924 йилдан бошлаб, “Туркистон” газетасида эълон қилган “футуристча” шеърларига ёзувчилар пародиялар ёзганлар. Масалан, Абдулла Қодирийнинг “Овсар” тахаллуси билан Москвадан “Муштум”га юборган пародиясида буни кўришимиз мумкин. “Футурист шоиримиз Олтой ўртоққа таклидан баъзи шеърлар иншод қилган эрдик. Узоқ ўйлаб турмай журналингиз орқалиқ нашр этишқа қарор бердик. Аммо бу шеър биринчи тажрибамиз бўлгани журналга босмасдан илғари Масков атоқли футуристларидан бирортасининг кўзидан кечирмакчи бўлиб, уч кишилашиб ончинон (тоза, роса) қидиришиб кўришдик ва лекин бирорталаридан дарак бўлмади.

Баъзи кишилар уларнинг Масковдан Тошкандга кўчиб кетганларидан сўзладилар. Баҳарҳол эндиги ихтиёрни ўзларига топшириб, шеърни арз қиламиз.

Абдулла Қодирий киноя ва пичингга тўла ушбу пародиясида ўзбек футуристларини, хусусан, уларнинг етакчиси бўлган шоир Олтойнинг ноқобил, бемаъни шеърларини танқид қилиб ўтади. Бундан ташқари С.Айний ҳам “Машраб” журналидаги ҳажвий шеърида футуристликни шеърятдаги тутуриқсизлик сифатида масхара қилганлиги маълум [3,69].

Буборада Россияда футуризмнинг ўрни ҳақида ёзувчи М.Горькийнинг 1915 йили “Рус футуризми тўғрисида”ги мақоласи чиққан ва унда унинг илк вакили Маринетти бўлган футуризм, шубҳасиз, Россияда йўқлиги ва ана шу футуристлар орасида талантли ёшлар борлиги, агар улар “қулгили ва бақироқ” бўлмасалар, ҳақиқий ижодий изланишлар йўлидан борсалар, ўсишларига имкон бериш лозимлиги ҳақида фикр билдирилган, ҳатто Маяковскийдай йирик шоир ҳам футуристлар таъсирида бўлгани ҳақида юқорида фикр билдирган эдик. Ўзбек

ижодкорлари ҳам адабиётга манфаат келтирмайдиган мазкур оқим ҳақида ўз вақтида танқидий муносабатларини билдирганларки, шу йўлга кириш истагида бўлган Олтой сингари шоирларни тўғри йўлга бошлай олганлар.

Таҳлил этганимиз баҳслар ҳам XX асрнинг 20-йиллари иккинчи ярмидан бошлаб ўзбек адабиётшунослигида профессионал танқидчиликнинг дастлабки белгилари намоён бўла бошлаганини кўрсата олади. Даврнинг фаол танқидчилари сафида М. Шермухаммедов, С. Айний, Ғайратий, Элбек, Яшин, Ойбек, Ҳ.Олимжон, Зиё Саид сингари иждоқорлар ва О.Шарафиддинов (Айн), О.Ҳошим, С.Хусайн, А.Саъдий, Анқабой каби адабиётшунослар ҳам анчагина. Булар қаторида исми-шарифи аниқланмаган, фақат шартли таҳаллусигина маълум муаллифлар ҳам бор эди.

Бу даврда адабий танқидчиликда баҳснинг кучайганини Ҳамза ижодига муносабат орқали кўриш мумкин. Бу жараёнда ҳам танқид икки йўлдан борганлиги аёнлашади. Масалан: «Боғбон» таҳаллусли шахс «Иффат қурбони», «Юлғинбой» каби тақризларда Ҳамза пьесаларига «санойи нафиса» нуқтаи назаридан баҳо беради. Унинг камчиликларини тўғри кўрсатади.

Театр танқидчиси М.Шермухаммедов Ҳамза асарларини одилона ва холис, ўзи айтганидек, «бетарафона» таҳлил этиб беради. Мирмулла «Қаҳрамон Ўғуз» спектаклига бағишланган тақризида пьеса мазмунига қисқача тўхталади, пьесадаги етишмовчиликни холисона қайд қилади, актёрлар талқинига нисбатан жиддий талабчанлик билан ёндашади.

Аммо кейинчалик Ҳамза асарларига фақат синфий ва мафкуравийлик нуқтаи назаридан баҳо берилди бошланди. Бу унинг ижодига муносабатнинг иккинчи йўли бўлиб, асосан Ю.Султонов, Л.Қаюмов сингари кўпгина ҳамзашуносларнинг унинг ижодини соцреализм намунаси сифатида кўпиртириб, сунъий баҳолашга олиб келган йўлдир. Шу тариқа бадиий асарга санъат нуқтаи назаридан эмас, балки синфий нуқтаи назардан баҳо бериш адабий танқидчиликнинг, шу билан бирга тақриз, мақоланинг бош вазифасига айлана борди [1,56].

Бу даврга келиб, адабий-танқидий мақолаларда жанр сифатидаги аниқ хусусиятлар кўзга ташланади. Унинг обзор мақола, портрет-мақола, баҳс-мақола сингари турлари вужудга келиб, таракқий эта бошлади. Умуман, адабиёт, бадиий ижод эмас, аниқ асарлар, аниқ иждоқорлар текширилишига ўтилди. Мақолаларда аниқ масалалар қўйила бошланди.

Адабий танқиднинг ўзи, ҳаёт ва адабиётдаги ўрни ҳақида баҳс бошланиб кетди. Вақтли матбуот ўз саҳифаларида адабий танқид, унинг аҳамияти, ёзилажак асарларга ижобий таъсири, умуман, адабиётнинг

тараққиётидаги роли ҳақида қимматли илмий мақолалар чоп эта борди. Чунончи, «Садои Туркистон» танқид истилоҳи ва унинг адабиёт соҳасига илк бор кириб келаётганлиги хусусида Аҳлулло мақоласида берилган шарҳни эслатиш мумкин»[3,23]. Мақола муаллифи бу даврга келиб, «танқид» истилоҳининг бутунлай янги маъно касб этганлигини айтиш билан бирга адабиётнинг келгуси тараққиёти бевосита вақтли матбуот ва адабий танқидга боғлиқлигини қайта-қайта таъкидлаган эди.

«Танқид нима?» деган баҳсга биринчилардан бўлиб Аҳлулло, Элбек, Вадуд Маҳмуд, Неймат Ҳаким, Абдурахмон Саъдий ўз мақолаларида жавоб излай бошладилар. Масалан, шоир, носир, ўз даврининг зиёли кишиларидан бири, педагог Элбек танқидчилик соҳасида самарали ишлар қилди. Унинг танқид ҳақидаги фикрлари В.Белинский қарашларига яқинлиги билан ажралиб туради. У танқид деганда ҳар қандай соҳада ишловчи кишиларнинг ўз касби бўйича яратилган асарларининг ютуқ ва камчиликларини шахсий ғараз ёки мақтовларсиз, холисона айтиб, уларга тўғри йўл-йўриқ кўрсатишни назарда тутди. «Танқид демак, бир ишда ё бир нарсада бўлатурғон камчиликларни шул ишнинг ишловчиларига кўрсатиб, тузатдирув ва тўлдирув учун айтиладурғон сўз демакдур»[3,48].

Мунаққид Неймат Ҳаким эса танқиднинг фанний (илмий) танқид, сатирик танқид, адабий-бадий танқид каби турлари ҳақида гапираркан, илк бор унинг ички таснифини амалга оширади ва ҳар бирига хос фарқли хусусиятларини тушунтиради, шу тариқа адабий танқид хусусидаги тушунчаларни кенгайтиришга ҳаракат қилади. У танқидчилар орасида А.Саъдий фаолиятини маъқуллайди. Чиндан-да, А.Саъдий жиддий масалалар ҳақида биринчилардан бўлиб фикр юритарди, бинобарин, унинг танқид ҳақидаги мулоҳазалари ҳам диққатга сазоворлиги кўринади.

Ашурали Зоҳирий “Танқид ҳам унга жавоблар ҳақида бир неча сўз” баҳс мақоласини эълон қилди.

Хулоса. Кўринадикки, баҳс-мақолалар XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб тезлик билан шакллана бошлаган. XX асрнинг 20-йилларида ўзбек адабиётшунослигида футуризм борасида кечган қизгин баҳсу мунозаралардан шундай хулоса чиқариш мумкин:

-XX асрнинг 20-йилларида адабий танқид ўзининг шаклланиш палласига кираётган бўлса-да, ўша давр танқидчилари ва ёзувчилари адабий жараёнга бефарқ бўлишмаган.

-Адабиётнинг, адабий жараённинг, бирор бир ёзувчи ёки шоирнинг четга оғишига қараб турмай, биргаликда ҳаракат қилишгани айниқса, футуризм масаласидаги танқидий қарашлар танқидчиларнинг илмий-

назарий савиясини, янги адабиётни юксакликка кўтариш учун тўғри йўлдан боришганларини кўрсатади.

-Ўзбек адабиётига зўрама-зўраки футуризм сингари оқимларни тикиштиришга уринаётган, шаклбозлик асосида шеърлар яратаётган ижодкорларни тўғри йўлга бошлашда бундай баҳсларнинг ўрни ниҳоятда муҳим эканлиги яққол кўринади.

-Адабий танқид аста-секинлик билан алоиҳад ёзувчи, шоирлар ижодини тадқиқ этишга кириша бошлади, бу соҳада ҳам баҳсу мунозаралар давом этдики, буни Ҳамза ижодига муносабатда кўриш мумкин.

Йигирманчи йилларда бу жараён қизғин давом этганини Чўлпон, А.Қодирий, 30-йилларда А.Қаҳҳор, 40-йилларда Ойбек каби ёзувчилар ижодига муносабатда, 50-йилларда адабиётнинг назарий муаммолари (конфликт, типиклик, қаҳрамон ва бошқалар), 60-йилларда реализмнинг қарор топиши ва яратилаётган асарлар таҳлилида, 70-йилларда ижодий метод масалаларида ҳам кўриш мумкинки, бу мунозаралар ва адабий жараён чуқур илмий изланишлар олиб бориш ва тадқиқ этишни талаб қилади. Демак, ўзбек адабиётшунослигида адабиётнинг тараққиёти учун хизмат қиладиган баҳсу мунозараларни ўрганиш маълум бир давр адабий жараёни, унда кечган адабий тортишувлар ва бунда танқидчи, ижодкорларнинг ўрни масаласига ойдинлик киритиш имконини берадики, шу жиҳатдан уларни тадқиқ этиш муҳим вазифалардан бўлиб қолади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Назаров Б., Расулов А., Ахмедова Ш., Қаҳрамонов Қ. Ўзбек адабий танқиди тарихи. Университетларнинг филология, педагогика институтларининг ўзбек тили ва адабиёти йўналиши учун дарслик. Тошкент. 2012. “Tafakkur qanoti”. 395 б.

2. Назаров Б. Ўзбек адабий танқидчилиги. Гоявийлик. Метод. Қаҳрамон. Тошкент. “Фан”. 1979. 268 б.

3. Ўзбек совет адабий танқиди тарихи. Икки томлик. 1-том. Тошкент. “Фан”. 1987. 346 б.

4. <https://xn----8sbiecm6bhdx8i.xn--p1ai/html>.

5. Ҳотамов Н, Саримсоқов Б. Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати. Тошкент. “Ўқитувчи”. 1983. 376 б.

6. Шарафиддинов О. Ижодни англаш бахти. Тошкент. 2006. 448 б.

7. Ахмедова Ш. Ўзбек адабий танқидчилиги жанрлари. Тошкент. “Фан”. 2008. 176 б.

8. Абдулла Қодирий. Диёри бакр. Тошкент. “Янги аср авлоди” 2007. [www. Ziyo.uz.com. kutubxonasi.472](http://www.Ziyo.uz.com.kutubxonasi.472) б.